

Edijs Brants, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants

PIESARDZĪBAS PASĀKUMU NOZĪME, PIEMĒROJOT CIVILTIESISKO ATBILDĪBU PAR DELIKTU

THE ROLE OF PRECAUTIONARY MEASURES IN APPLICATION OF TORTIOUS LIABILITY

Atslēgvārdi: civiltiesiskā atbildība, vaina, stingrā atbildība, prasītā rūpība, piesardzības pasākumi

Keywords: civil liability, fault, strict liability, required care, precautionary measures

Summary

Generally speaking, civil liability can be avoided if the exercised care matches potentiality and significance of the risk. Therefore, the greater the risk, the greater care should accordingly be exercised. When determining the level of such required care, the availability and extent of precautionary measures is evaluated. However, it is a common occurrence in Latvian case law that the strict liability is effectively disguised as a fault-based liability. Namely, the courts require that the precautionary measures are taken to such an extent that the tortfeasor's general duty of care is in essence transformed into a duty not to cause any damage at all, thus making analysis of the taken precautionary measures hardly relevant. Given that the implementation of precautionary measures usually comes at a price, the existing case law has stepped into a dangerous territory where persons are required to over-invest their resources in order to avoid civil liability. In this article, the author argues that in the fault-based liability model any precautionary measures shall generally be taken only if the cost of their implementation is lower than the cost of the potential risk.

Ievads

Tipiski civiltiesiskās atbildības noteikšanā tiesas pamatojas uz juridiskiem apsvērumiem. Tas raksturīgs arī tiesas spriešanai vispār. Iedomājoties par civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumiem – vainu, kaitējumu (tā apmēru) un cēlonisko sakaru –, ar ekonomiskiem apsvērumiem pirmšķietami varētu

asociēties tikai “kaitējuma (tā apmēra)” priekšnoteikums. Tomēr šāds iespaids izrādītos kļūdains, ievērojot, ka šī priekšnoteikuma konstatēšanai tiesai idejiski vien jāpārlicinās par to, ka prasītājs ir ar pietiekamu ticamības pakāpi pierādījis tā apgalvoto (visbiežāk mantiskā) kaitējuma apmēru.

Lai gan tas nav acīmredzami, patiesībā svarīga nozīme ekonomiskiem apsvērumiem var būt pirmajā atbildības par vainojamu rīcību priekšnoteikumā, proti, vainā. Vaina ir personas faktiski izdarītās rīcības neatbilstība prasītās rūpības standartam neuzmanības vai nolūka veidā. Neuzmanība šajā ziņā ir viens no centrālajiem jēdzieniem, kura izvērtēšanas gaitā noskaidro, vai par radīto kaitējumu personai iestājas vai neiestājas civiltiesiskā atbildība. Neuzmanības pamatkritērijs ir krietna un rūpīga saimnieka jeb saprātīgas personas tests. Ar šī atklātā juridiskā jēdziena (ģenerālklauzulas) palīdzību tiek noteikts prasītās rūpības standarts, kas pēc tam tiek salīdzināts ar personas faktiski izdarīto rīcību. Ja personas faktiski izdarītajā rīcībā tiek konstatēta kaut mazākā atkāpe no noteiktā prasītās rūpības standarta, ir konstatējama vismaz personas viegla neuzmanība (vainā), kas ir viens no obligātajiem atbildības priekšnoteikumiem vispārējā (vainā balstītajā) atbildības modelī.

Prasītās rūpības standarta noteikšanā būtiska nozīme ir kaitējuma novēršamībai, kas veido būtisku saprātīgas personas testa daļu. Jau romiešu tiesībās *bonus pater familia* tests bija šāds: 1) vai caurmēra romiešu saimnieks potenciālā tiesību aizskārēja vietā būtu saprātīgi paredzējis iespēju, ka viņa rīcība nodarīs kaitējumu citai personai; 2) vai caurmēra romiešu saimnieks potenciālā tiesību aizskārēja vietā būtu veicis atbilstošas saprātīgas darbības, lai izsargātos no šāda notikuma; 3) vai potenciālais tiesību aizskārējs veica šādas darbības.¹ Šis tests principā ir saglabājies arī mūsdienu Eiropas privāttiesību sistēmās, kur neuzmanības (vainas) izvērtējums idejiski reducējas uz kaitējuma iestāšanās riska, no vienas puses, un ievērojamās rūpības (nepieciešamo piesardzības pasākumu), no otras puses, savstarpēju balansēšanu.

Tieši šis kaitējuma novēršamības kritērijs, kas galvenokārt izpaužas noteiktu piesardzības pasākumu veikšanā, bieži vien ietver ekonomiskus apsvērumus, ievērojot, ka piesardzības pasākumi nav bezmaksas, proti, tie prasa laiku, pūles un finanšu līdzekļus. Šī raksta mērķis ir sniegt plašāku ieskatu piesardzības pasākumu kritērija analizē, piemērojot civiltiesisko atbildību par deliktu, kā arī atklājot šī kritērija juridiskos un ekonomiskos aspektus.

Piesardzības pasākumu kā neuzmanības (vainas) kritērija vispārīgs raksturojums

Kā minēts ievadā, romiešu tiesībās neuzmanības kritēriji, kas ietilpa krietna un rūpīga saimnieka testā, bija divi: a) kaitējuma paredzamība; b) kaitējuma

¹ Grueber E. The Roman Law of damage to property. A commentary of the Title of the Digest Ad Legem Aquiliam (IX. 2) with an introduction to the study of the Corpus iuris civilis. Oxford: Clarendon Press, 1886, pp. 128–129.

novēršamība. Tie abi ir lieliski saredzami klasiskajā piemērā par zaru zāgēšanu, kas aprakstīts digestā D. 9, 2, 31:² ja persona, kas zāgē zarus, no koka nomet tos lejā un tie trāpa garāmgājējam, tā atbildēs, ja zari nomesti lejā publiskā vietā, ar saucienu nebrīdinot garāmgājēju, lai tas varētu izvairīties no nelaiimes gadījuma. Kā norādījis romiešu jurists Muciusus, vaina (neuzmanība) ir konstatējama, ja netika paredzēts tas, ko varēja paredzēt rūpīgs cilvēks, vai arī ja par kaitējuma briesmām tika izteikts brīdinājums jau brīdī, kad no briesmām vairs nevarēja izbēgt. Attiecīgi, tā kā zaru zāgētājs varēja saprātīgi paredzēt, ka zaru mešana publiskā vietā varētu nodarīt kaitējumu kādam garāmgājējam (paredzamības kritērijs), turklāt viņš zarus meta, pat nebrīdinot garāmgājējus (novēršamības kritērijs), tad zaru zāgētājam atbildība iestājas. Kā redzams, šajā hrestomātiskajā piemērā nepieciešamais piesardzības pasākums, veicot konkrēto aktivitāti, izpaudās brīdināšanā.

Romiešu tiesībās izvirzītais paredzamības un novēršamības kritērijs mūsdienās faktiski attiecināmi uz diviem aspektiem – risku (kas jāparedz) un rūpību (kas jāievēro, lai novērstu vai mazinātu risku). Tādējādi, analizējot saprātīgas personas testu, katrā konkrētajā situācijā faktiski tiek meklēts līdzsvars starp risku un rūpību. Proti, jo lielāks un nopietnāks kaitējuma iestāšanās risks konstatējams, jo vairāk var paredzēt un secīgi jo lielāka rūpība (nopietnāki piesardzības pasākumi) personai jāievēro savā uzvedībā. Mūsdienās gan anglosakšu tiesību sistēmas valstīs, gan romāņu-ģermāņu tiesību sistēmas valstīs faktiski ir akceptēta pieeja, ka personas rīcības neuzmanīgums ir nosakāms, izmantojot iepriekš iezīmēto riska un rūpības līdzsvarošanas pieeju. Riska līmenis tiek noteikts pēc: a) sagaidāmā kaitējuma nopietnības (smaguma); b) iespējamības, ka kaitējums iestāsies. Savukārt rūpības līmenis tiek noteikts pēc: c) personas veiktās rīcības rakstura un labuma; d) veicamo piesardzības pasākumu nastas.³ Kā norādīts iepriekš, šie līmeņi jeb neuzmanības kritēriji tiek izvērtēti pēc balansēšanas (līdzsvarošanas) metodes,⁴ ievērojot, ka brīvības un tiesības nevar tikt vienlaikus pilnībā nodrošinātas. Pilna brīvība padarītu sabiedrību par ekstremāli bīstamu, savukārt pilna tiesību aizsardzība sabiedrību paralizētu.⁵ Kā redzams, romiešu tiesībās atzītais paredzamības (riskā) un novēršamības (rūpības) kritērijs mūsdienās faktiski ir tikuši izdalīti sīkākos apakškritērijos, saglabājot to pašu ideju.

Kā ilustrāciju šai četru kritēriju pieejai var izmantot Anglijas tiesas izskatīto *Bolton v. Stone* (1951) lietu. Kriketa spēles laikā bumbiņa tika izsista ārpus spēles laukuma un trāpīja sievietei, kas gāja pa ielu. Iepriekšējo turpat trīsdesmit gadu laikā bumbiņa tika izsista uz ielas tikai sešas reizes. Cietušās prasība tika noraidīta, argumentējot, ka kaitējuma iestāšanās risks kā tāds bija paredzams, taču šis risks bija tik neliels, ka tas nesasniedza neuzmanības robežu. Kā norādījis Lords Rīds (*Lord Reid*): “Šeit piemērojama tests ir tāds, vai kaitējuma iestāšanās risks bija tik

² D. 9, 2, 31. Sk.: Кофанов Л. А. (отв. ред.) Дигесты Юстиниана. Перевод с латинского. Том II. 2-е издание, исправленное. Москва: Статут, 2008, с. 421.

³ Van Dam C. *European Tort Law*. Second edition. Oxford: Oxford University Press, 2013, p. 235.

⁴ Winiger B., Karner E., Oliphant K. (eds.). *Digest of European Tort Law*. Volume 3: Essential cases on Misconduct. Berlin / Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2018, p. 269.

⁵ Van Dam C. 2013, p. 220.

mazs, ka saprātīga persona atbildētāju vietā, ņemot vērā drošības apsvērumus, būtu uzskatījusi par pareizu atturēties no attiecīgu soļu veikšanas briesmu novēršanai.⁶ Aplūkojot šo gadījumu no četru kritēriju pieejas skatpunkta, no riska līmeņa viedokļa sagaidāmā kaitējuma nopietnību raksturo personisks kaitējums (a), taču iespējamība, ka šāds kaitējums iestāsies, bija ļoti niecīga (b). Savukārt no rūpības viedokļa risks (tā iespējamība un nopietnība) neatsvēra piesardzības pasākumu izdevumus, piemēram, augstāka žoga uzcelšanu (d). Turklāt kriketa spēlēšana tiek atzīta par noderīgu aktivitāti (c), lai gan šeit jānorāda, ka personas veiktās rīcības raksturs un labums var būt atbildību izslēdzošs pamats tikai izņēmuma gadījumos.⁷

Piesardzības pasākumi kā viens no neuzmanības kritērijiem ir iestrādāts arī Eiropas deliktu tiesību principu 4:102. panta pirmajā daļā: “Prasītās rūpības standarts ir tāds, ko veiktu saprātīga persona attiecīgajos apstākļos, un ir atkarīgs jo īpaši no aizsargātās intereses dabas un vērtības, aktivitātes bīstamības, zināšanām, kas tiek sagaidītas no personas, veicot attiecīgās aktivitātes, kaitējuma paredzamības, iesaistīto personu attiecību tuvuma vai īpašās uzticēšanās (paļaušanās), kā arī no *piesardzības un alternatīvo metožu pieejamības un to izdevumiem* [autora izcēlums].”⁸ Kā norādīts tiesību doktrīnā, liela daļa šo neuzmanības (vainas) kritēriju tika atzīta jau romiešu digestās⁹ un faktiski liela daļa ir atzīta arī vairumā mūsdienu Eiropas valstu nacionālo privāttiesību sistēmu.¹⁰ Latvijas tiesību literatūrā izteikts, autora ieskatā, pamatots ierosinājums balstīties uz šajā normā iestrādātajiem kritērijiem, piepildot ar saturu krietna un rūpīga saimnieka ģenerālklausulu Latvijas civiltiesībās.¹¹ Tā ir nostiprināta Latvijas Civillikuma 1646. pantā: “Par vieglu neuzmanību atzīstams tās rūpības un čaklības trūkums, kāda vispār jāievēro krietnam un rūpīgam saimniekam.”

Nepieciešamo piesardzības pasākumu veidi un to noteikšana tiesu praksē

Nešaubīgi piesardzības pasākumi nav bezmaksas. Tie prasa laiku, pūles un finanšu līdzekļus. Nereti veicamie piesardzības pasākumi ir noteikti rakstītajās tiesību normās, kur likumdevējs jau ir izsvēris tostarp šos ekonomiskos apsvērumus, proti, vai uz personu uzliekamais finansiālais slogs, lai nodrošinātu attiecīgo piesardzības pasākumu ieviešanu dzīvē, ir adekvāts un samērīgs iepretim

⁶ Van Dam C. 2013, pp. 236–237.

⁷ Ibid., p. 237.

⁸ Eiropas deliktu tiesību principi (*Principles of European Tort Law*). Pieejams: <http://www.egtl.org/PETLEnglish.html> [aplūkots 31.10.2021.].

⁹ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 203.

¹⁰ Ibid., p. 269.

¹¹ Kubilis J. Latvijas deliktu tiesību modernizācijas galvenie virzieni. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2016, 67. lpp.; Kārklīņš J. Neuzmanības jēdziens saistību tiesībās. Grām.: Latvijas Republikas Satversmei – 95. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 43.–53. lpp.

tam kaitējuma iestāšanās riskam, kurš attiecīgajam piesardzības pasākumam būtu jāmazina vai arī jāizslēdz pilnībā. Tādos gadījumos atbildības noteikšana parasti problēmas nesagādā, jo tad ir salīdzinoši vienkārši identificēt to, vai iespējams tiesību aizskārējs ir veicis visus nepieciešamos piesardzības pasākumus. Tomēr citāda situācija rodas gadījumos, kad šie veicamie piesardzības pasākumi piemērojamās tiesību normās nav noteikti vai ir noteikti abstraktā veidā. Tad nav acīmredzami, kādi piesardzības pasākumi (to apjoms) personai bija jāveic, lai kaitējums nerastos (vai arī lai tiktu saprātīgi mazināts tā iestāšanās risks). Tādos gadījumos piemērojams minētais saprātīgas personas tests, kas analizējams atsevišķi katrā konkrētajā gadījumā, ievērojot visus relevantos faktiskos apstākļus. Šo vērtējamo apstākļu lokā ir arī ekonomiski apsvērumi, kuri ilustrēti turpmāk aprakstītajos tiesu prakses piemēros.

Piesardzības pasākumi var tikt iedalīti *nepārtrauktajos* un *vienreizējos*. Vienreizējie pasākumi tipiski tiek atsvērti ar kaitējuma iestāšanās risku. Proti, ja piesardzības pasākums bija vienreizējs, t. i., tāds, kuru pietiek ieviest tikai vienreiz, lai novērstu vai mazinātu iespējamo kaitējumu un bīstamību, tad tā neieviešana parasti noved pie neuzmanības konstatēšanas. Tā, piemēram, hokeja spēles laikā kādai sievietei, kura sēdēja laukuma garajā malā, tika trāpīts pa seju ar hokeja ripu un viņa guva nopietnu savainojumu. Vācijas Federālā Augstākā tiesa nolēma, ka organizētājam bija jāaizsargā ne tikai skatītāji, kas sēž laukuma šajās malās (resp., aiz vārtiem), bet, uzbūvējot caurspīdīgu sienu, arī tie skatītāji, kas sēž laukuma garajās malās. Šādas sienas aptuvenās izmaksas 67 000 EUR apmērā tika uzskatītas par organizētāju pārāk neapgrūtinošām.¹²

Citāds rezultāts bija kādā lietā par kaitējumu, kas nodarīts skatītājam, kuram volejbola spēles laikā trāpīja bumba un kurš tāpēc zaudēja redzi. Somijas Augstākā tiesa secināja, ka šāds kaitējums bija saprātīgi neparedzams. Kā skaidrots tiesību literatūrā, atšķirība ir tajā, ka hokeja ripa kā sporta inventārs ir daudz bīstamāka par volejbola bumbu, proti, ripa ir mazāka un smagāka, tā pārvietojas daudz ātrāk. Ir visai maza iespējamība nodarīt nopietnu kaitējumu ar volejbola bumbu, turpretī hokeja ripas īpašību dēļ spēlētāji lieto īpašu aizsargapģērbu, kā arī spēļu organizētājiem ir jālieto noteikti piesardzības pasākumi, lai aizsargātu skatītājus.¹³ Savukārt Šveices Federālā Augstākā tiesa atzina par pamatotu kādas veļas mazgātavas darbinieka prasību pret darba devēju sakarā ar to, ka darbiniekam centrifūgā tika norauta roka, jo centrifūga netika nosepta ar attiecīgu vāku. Augstākā tiesa atzina, ka darba devējam piesardzības pasākumos nav jāinvestē vairāk, nekā tas spēj atļauties. Konkrētajā gadījumā pietika ar parasta vāka instalāciju, lai novērstu kaitējuma briesmas.¹⁴

Tāpat vienreizēja piesardzības pasākuma neievērošana tika konstatēta kādā Latvijas tiesu prakses piemērā, Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijai apmierinot prasītājas kā cietušās prasību par zaudējumu atlīdzības un morālā

¹² Van Dam C. 2013, p. 242.

¹³ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 450.

¹⁴ Ibid., pp. 346–347.

kaitējuma atbildības piedziņu sakarā ar to, ka prasītāja, dodoties mājās caur pagalmiem starp dzīvojamām ēkām, iekrita atvērtā kanalizācijas lūkā. Tā bija pārklāta tikai ar kokskaidu plāksni, kas bija atradusies uz lūkas visu ziemu un vizuāli neatšķīrās no zemes krāsas, turklāt ziemas un pavasara periodā šī plāksne izmirka un sadrupa. Notikuma rezultātā prasītāja guva miesas bojājumus. Attiecīgi Civillietu tiesas kolēģija secināja: “[.] 2012. gadā aizsedzot lūku /adrese A/, ar nedrošu materiālu, kas ziemas un pavasara periodā izmirka un sadrupa, pienācīgi nepārbaudot lūkas drošību, SIA “Loras nami” kā nekustamā īpašuma pārvaldnieks ir pieļāvusi bezdarbību Civillikuma 2347. panta pirmās daļas izpratnē. Šai sakarā atbildētāja ir ignorējusi drošības pasākumus, ko nevar uzskatīt par krietna un rūpīga saimnieka attieksmi.” Civillietu tiesas kolēģija nonāca pie slēdziena, ka konstatējama atbildētājas rupja neuzmanība.¹⁵

Var būt situācijas, kad konkrētie piesardzības pasākumi ir efektīvi un pietiekami, tomēr kādā brīdī vēlāk kļūst pieejami vēl efektīvāki pasākumi. Šāda situācija tika risināta kādā Vācijas tiesu prakses piemērā, kurā cietušais bankas foajē tika iesprostots starp automātiski aizveramajām durvīm un rezultātā savainoja divus pirkstus. Aizvēršanas mehānisms atbilda tiem drošības standartiem, kad durvis tika instalētas 1996. gadā. Šis standarts mainījās 2005. gadā, pēc kā banka šo durvju mehānismu tomēr nenomainīja. Augstākā tiesa nolēma, ka tas, vai bija nepieciešams sekot līdzī jaunākajiem drošības standartiem, ir atkarīgs no konkrētās situācijas apstākļiem. Jo lielākas briesmas un jo nopietnākas potenciālās negatīvās sekas, jo steidzamāka kļūst modernizācijas nepieciešamība. Konkrētajā situācijā Augstāka tiesa uzskatīja, ka cietušā prasība par kompensācijas piedziņu nav pamatota.¹⁶ Autora ieskatā, šādās situācijās būtu jāizšķir divi gadījumi: 1) ja efektīvāka piesardzības pasākuma veikšanas pienākums tiek noteikts ar tiesību normu, atbildība būtu piemērojama (ja vien jaunās normas aizsardzības mērķi ietilpst pasargāt cietušo no šāda veida kaitējuma); 2) ja efektīvāka piesardzības pasākuma veikšanas pienākums nav noteikts ar tiesību normu, jāvērtē, vai iepretim konkrētajam kaitējuma iestāšanās riskam saprātīga persona būtu veikusi efektīvākus piesardzības pasākumus (citiem vārdiem, šeit būtu jāanalizē saprātīgas personas tests). Līdz ar to nešaubīgi būtu jāņem vērā arī, piemēram, apstākļi, cik finansiāli apgrūtināošs ir jaunais piesardzības pasākums, salīdzinot to ar līdz tam pieejamo piesardzības pasākumu.

Bieži vien piesardzības pasākumiem ir ilgstošs, nepārtraukts raksturs, piemēram, izpētes, uzturēšanas un uzraudzības aktivitātēm. Tipiski šādi pasākumi izdevumu ziņā ir krietni apgrūtināšāki, salīdzinot ar vienreizējiem pasākumiem. Secīgi šādi pasākumi krietni vienkāršāk atsvērs kaitējuma iestāšanās risku. Tā, piemēram, publisko autoceļu uzturētājam ir jāpārbauda, vai uz ceļiem gadījumā nav gruvešu, eļļas noplūdes vai arī sakrituši koki. Protams, risks autovadītājiem kļūtu krietni zemāks, ja autoceļu uzturētājs pārbaudītu ceļus divas reizes stundā,

¹⁵ Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 03.11.2015. spriedums civillietā Nr. C30667413 (stājies likumīgā spēkā).

¹⁶ Van Dam C. 2013, pp. 242–243.

nevis divas reizes nedēļā. Izdevumi par papildu uzturēšanu ir jālīdzsvaro ar zemo risku, lai atrastu atbilstošu rūpības līmeni.¹⁷ Katrā ziņā tas, vai konkrētie ilgstošie un nepārtrauktie piesardzības pasākumi bijuši pietiekami, ir analizējams katrā konkrētajā situācijā, ņemot vērā visus apstākļus. Latvijas tiesu praksē šāds ilgstoša uzraudzīšanas pienākuma kā piesardzības pasākuma pārkāpums tika konstatēts kādā lietā, kurā atbildētājs ar pienācīgu rūpību nebija pietiekami “regulāri” pārbaudījis kanalizācijas aku vāku stāvokli,¹⁸ apelācijas instances tiesai sīkāk nepaskaidrojot šādu “regulāru” pārbaužu tvērumu.

Piesardzības pasākumu juridiskā un ekonomiskā pieeja

Juridiskā un ekonomiskā pieeja šajā līdzsvarošanas procesā vērsta uz piesardzības pasākumu radītajiem izdevumiem, no vienas puses, un ar negadījumiem saistītajiem izdevumiem, no otras puses. Visu negadījumu novēršana par katru cenu ir uzskatāma par neefektīvu pieeju. Tā vietā efektīvi ir veikt tādus piesardzības pasākumus tiktāl, ciktāl šo pasākumu izdevumi ir zemāki par kaitējuma iestāšanās risku, proti, kaitējuma varbūtību reizinot ar sagaidāmajiem zaudējumiem, kas rastos no šāda negadījuma. Te jāpiemin 20. gadsimta vidū radītā *Learned Hand* formula. Kā norādījis amerikāņu tiesnesis Līrneds Hends (*Learned Hand*) lietā *United States v. Carrol Towing Co* (1947): “ja kāda notikuma iestāšanās iespējamība ir P, radītais kaitējums ir L un adekvātās piesardzības nasta ir B, tad atbildība ir atkarīga no tā, vai B ir mazāks par L, reizināts ar P, proti, vai $B < P \times L$.” Minētās formulas mērķis ir mazināt neskaidrības prasītās rūpības standarta noteikšanu.¹⁹ Šīs ekonomiskās pieejas piekritēji norādījuši, ka sabiedrība var akceptēt zināmu negadījumu līmeni, izmantojot šādu ekonomiski izsvērtu noteikumu.²⁰

Lai arī šī formula nekad nav tikusi citēta Anglijas tiesu spriedumos, tā ir atzīta kā noderīga Anglijas tiesību zinātnē.²¹ ASV *Learned Hand* formula ieguva dominējošu nozīmi deliktu tiesībās, un tā tika pat pārņemta līgumtiesībās, ieviešot izdevumu–ieguvumu principu (*cost – benefit principle*), lai gan attiecībā uz līgumtiesībām šī pieeja ir tikusi kritizēta.²² Šajā ziņā tiek norādīts uz *pacta sunt servanda* principu. Atbilstoši tam līdzējam ir jāpilda saistība, neraugoties uz to, ka saistības izpildījums kļuvis mazāk ienesīgs vai rada lielākus izdevumus, nekā

¹⁷ Van Dam C. 2013, pp. 242–243.

¹⁸ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 01.11.2017. spriedums civillietā Nr. C27175312 (stājies likumīgā spēkā).

¹⁹ Bussani M., Werro F. (eds.). *European Private Law. A Handbook*. Berne: Stämpfli Publishers Ltd, 2009, p. 310.

²⁰ Deakin S., Johnston A., Markesinis B. *Tort Law*. Fifth edition. Oxford: Clarendon Press, 2003, p. 168.

²¹ Van Dam C. 2013, p. 224.

²² Sk.: Epstein R. A. *The Many Faces of Fault in Contract Law: Or How to Do Economics Right, without Really Trying*. *Michigan Law Review*, Vol. 107, No. 8, Symposium: Fault in American Contract Law, 2009, p. 1462.

tas tika sākotnēji plānots.²³ Arī Zviedrijas deliktu tiesībās atzīts, ka minētā pieeja nav pārlicinoša, – pat ja cietušā kaitējums no ekonomiskā viedokļa ir mazāks par piesardzības pasākumu izdevumiem, šāds apsvērumus visai reti tiek ņemts vērā, proti, tiesību aizskārējs ir tiesīgs upurēt potenciāli cietušo intereses, ja pats tiesību aizskārējs gūst peļņu uz šo interešu rēķina.²⁴

Minētā ideja par piesardzības pasākumu un ar negadījumiem saistīto izdevumu savstarpēju balansēšanu netiešā veidā saskatāma arī Latvijas tiesu praksē. Tā, piemēram, kādā lietā Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijai norādīts: “Nevar atzīt, ka atbildētāja nodrošināja ēkas kāpņu drošību, uzliekot par pienākumu pārdevējai katru rītu pārbaudīt, vai kāds no bruģakmeņiem nav izkustējies, izņemot tos akmeņus, kas kustas un mutiski brīdināt veikala pircējus par kāpņu nedrošību. Šādi pasākumi neatbilst ne ēku ekspluatācijas drošības noteikumiem, ne arī saprātīgai īpašnieka attieksmei pret bojātām ēkas kāpnēm, kuras katru dienu izmanto pietekami liela cilvēku plūsma – pircēji.”²⁵

Šo ideju par kaitējuma un piesardzības pasākumu izdevumu savstarpēju līdzsvaršanu ilustrē vēl viens Vācijas tiesu prakses piemērs, kurā kāda automašīna sadūrās ar dzīvnieku, kas šķērsoja ceļu. Autovadītājs uzskatīja, ka ceļu uzturētājam vajadzējis ierīkot žogu gar ceļu. Augstākā tiesa esošās brīdinājuma zīmes uzskatīja par pietiekamām un secīgi atzina, ka prasība ir nepamatota. Heins Kēcs (*Hein Kötz*) un Hanss-Bernds Šēfers (*Hans-Bernd Schäfer*) kritizēja šo nolēmumu, argumentējot, ka, novēršot 50–60 negadījumus gadā, tiktu atsvērts ikgadējais nolietojums un uzturēšanas izdevumi žogam par aptuveni 30 500 EUR.²⁶

Daudzos gadījumos ir finansiāli pārlieku dārgi vai pat neiespējami pilnībā izslēgt risku. Galvenokārt tas ir tad, kad riska izslēgšana padarītu pašas aktivitātes veikšanu par neiespējamu. Tad ir pietiekami šādu risku mazināt. Tā, piemēram, var iedomāties pienākumu izslēgt savainojumu risku tādā sporta veidā kā futbols, ko mēdz dēvēt par sporta karali. Ja to varētu realizēt, tad pašu aktivitāti (futbola spēlēšanu) vairs nevarētu realizēt normālā veidā. Tāpat ir ar tādu lietderīgu aktivitāti kā autovadīšana. Riska izslēgšana ceļu satiksmē principā nozīmētu atļautā ātruma samazināšanu līdz pieciem kilometriem stundā, taču tad tiktu atņemts pats aktivitātes labums, proti, pārvietošanās ātrums. Līdzīgi arī medikamentu ražošanā pilnībā izslēgt risku nav iespējams, jo daudziem medikamentiem ir blakusefekti pat tad, ja tie tiek lietoti korekti. Šo risku varētu izslēgt, medikamentus pārstājot laist apgrozībā, bet tas, protams, nav vēlams.²⁷

²³ Petrovych K. B. Fault in tort law: moral justification and mathematical explication. 2018; sal.: Eiropas līgumtiesību principu (*Principles of European Contract Law*) 6:111. panta pirmā daļa: “A party is bound to fulfil its obligations even if performance has become more onerous, whether because the cost of performance has increased or because the value of the performance it receives has diminished.” Pieejams: https://www.trans-lex.org/400200/_/pecl/#head_101 [aplūkots 31.10.2021.].

²⁴ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 241.

²⁵ Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 27.12.2016. spriedums civillietā Nr. C22030714, 10.–11.2 punkts (stājies likumīgā spēkā).

²⁶ Van Dam C. 2013, p. 243.

²⁷ Van Dam C. 2013, p. 244.

Šajā ziņā reizēm tiesas uzliek tik lielu piesardzības pasākumu nastu, ka šis pienākums no zināmas rūpības ievērošanas kļūst drīzāk par pienākumu garantēt noteiktu rezultātu (t. i., ka kaitējums neradīsies vispār, kaitējuma risks izslēgts pilnībā). Minētajos gadījumos, kā atzīmēts tiesību literatūrā, var apgalvot, ka veiktajiem piesardzības pasākumiem ir visai maza juridiska nozīme un ka patiesībā “stingrā atbildība ir nomaskējusi sevi neuzmanības (vainas) drēbēs”²⁸. Tāds piesardzības pasākums, kas vairāk iederētos stingrās atbildības modelī, ir ticis izsecināts arī mūsdienu Latvijas tiesu praksē: “Izskatāmajā gadījumā SIA “Rīgas ūdens” bija iespēja paredzēt un kontrolēt savā valdījumā esošo ūdensvadu tehnisko stāvokli, un tai bija pienākums izdarīt visu iespējamo, lai novērstu ūdensvada plīšanas iespējas. Atbildētāja ir rīkojusies neattaisnojami, jo nav pienācīgi izpildījusi savus pienākumus apsekot un remontēt tās valdījumā esošos ūdensvadus.”²⁹ Līdzīga rakstura piesardzības pasākums, kas vairāk iederētos stingrās atbildības modelī, ir ticis izsecināts arī kādā citā tiesu prakses piemērā: “Tiesa atzīst, ka tas apstākļi vien, ka atbildētāja bija noslēgusi līgumu par teritorijas sakopšanu, neatbrīvo atbildētāju no atbildības par prasītājam nodarīto kaitējumu, jo, kā jau norādīts iepriekš, prasītājam, veicot teritorijas tīrīšanu no sniega un ledus, bija jāsasniedz noteikts rezultāts, lai asfalta segums nav slidens. Kaut gan atbildētāja bija pielikusi zināmas pūles, lai tīrītu autostāvvietu, tomēr stāvvieta nav bijusi pietiekami notīrīta un apkaisīta ar pretslīdes materiālu.”³⁰

Vēl izteiktāka stingrās atbildības piemērošana par pienākuma garantēt noteiktu rezultātu pārkāpumu saskatāma kādā lietā, kurā prasītājs cēla prasību pret AS “Sadales tīkls” par zaudējumu atlīdzības piedziņu sakarā ar to, ka prasītāja pagalmā stāvošajai automašīnai uzkrīta elektrības vadu balsts, un rezultātā tika sabojāta prasītāja automašīna. Attiecīgi Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija secināja, ka “[...] atbildētājam kā elektrolīnijas īpašniekam ir jānodrošina tās droša ekspluatācija, ko pēdējais nav ievērojis. Kā izriet no atbildētāja paskaidrojumiem lietā, tad elektrolīnijas balsts nav izturējis tam paredzēto slodzi, uzkrītot atbildētāja automašīnai, jo trešai personai piederošs koks uzkrījis uz elektrolīnijas vadiem, nolaužot balstu. Kolēģijas ieskatā minētie apstākļi nevar būt pamats atbildētāja atbrīvošanai no likumā paredzētās atbildības, jo atbildētājam kā elektrolīnijas īpašniekam vajadzēja nodrošināt elektrolīnijas tādu ekspluatāciju, lai tā neapdraudētu, šajā gadījumā ne prasītāju kā kaimiņu, ne arī viņa mantu. Lietā nav strīds, ka elektrolīnijas balsts nav nogāzies nepārvaramas varas apstākļos, tādējādi atzīstams, ka atbildētājs nav ievērojis būves īpašnieka piesardzību un nodrošinājis tās drošu ekspluatāciju”³¹.

²⁸ Ibid., p. 242.

²⁹ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 06.03.2018. spriedums civillietā Nr. C30424617 (stājies likumīgā spēkā).

³⁰ Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 07.03.2017. spriedums civillietā Nr. C28304714 (stājies likumīgā spēkā).

³¹ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 18.06.2014. spriedums civillietā Nr. C30702312 (stājies likumīgā spēkā), 10., 11. punkts.

Šāda stingrā atbildība, kur netiek ņemti vērā personas veiktie piesardzības pasākumi, Latvijas tiesu praksē tiek piemērota arī t. s. dzīvokļu nopludināšanas lietās,³² lai gan jāteic, ka atsevišķos tiesu prakses piemēros ir ticis piemērots vispārējais (vainā balstītais) atbildības modelis, ņemot vērā dzīvokļa īpašnieka veiktos piesardzības pasākumus.³³ Autora ieskatā, faktiski piemērojot stingro atbildību gadījumos, kad šādu atbildības modeli tiešā veidā neparedz attiecināmās tiesību normas, tiesām būtu īpaši jāpamato, kāpēc juridiska nozīme nebūtu piešķirama iespējamā tiesību aizskārēja veiktajiem piesardzības pasākumiem. Citādi nepamatoti tiek radītas situācijas, kurās personai, lai izvairītos no civiltiesiskās atbildības, ir jāinvestē nesamērīgi lieli finanšu līdzekļi, lai nodrošinātu konkrētu rezultātu, proti, kaitējuma iestāšanās riska pilnīgu izslēgšanu.

Vairums Eiropas valstu nacionālo privāttiesību sistēmu atzīst piesardzības pasākumu pieejamības un izdevumu kritēriju prasītās rūpības standarta noteikšanā. Galvenokārt šis kritērijs ir pamatots ar ideju, ka ir jāņem vērā gan citu personu aizsargājamās intereses, gan veiktās aktivitātes sociālā vērtība. Attiecīgi katrai šādai aktivitātei citu personu aizsardzības nolūkos ir sociālie izdevumi. Savukārt attiecībā uz tām privāttiesību sistēmām, kuras neatzīst šo kritēriju prasītās rūpības standarta noteikšanā, tiesību doktrīnā pausts aicinājums ņemt vērā šādu piemēru – ceļu satiksmes negadījumu skaits tiktu būtiski samazināts, ja maksimālais atļautais braukšanas ātrums būtu četri kilometri stundā un ja autovadītājiem stāvētu priekšā gājēji ar sarkaniem karogiem un zvanošiem zvaniņiem. Attiecīgi uzdots retorisks jautājums – vai tiešām šāda veida būtiska riska mazināšana ir tā, kas ir saprātīgi prasāma?³⁴

Kopsavilkums

1. Piemērojot civiltiesisko atbildību par deliktu, neuzmanības (vainas) analīzē tiek izsvērts kaitējuma iestāšanās risks iepretim ievērojamai rūpībai, kas galvenokārt izpaužas noteiktu piesardzības pasākumu veikšanā. Juridiskā un ekonomiskā pieeja šajā līdzsvarošanas procesā vērsta uz piesardzības pasākumu radītajiem izdevumiem, no vienas puses, un ar negadījumiem saistītajiem izdevumiem, no otras puses. Visu negadījumu novēršana par katru cenu ir uzskatāma par neefektīvu pieeju. Tā vietā efektīvi ir veikt tādus piesardzības pasākumus tiktāl, ciktāl šo pasākumu izdevumi ir zemāki par kaitējuma

³² Sk., piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 29.02.2016. spriedums lietā Nr. SKC-37/2016; Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 01.10.2014. spriedums civillietā Nr. C32334512 (stājies likumīgā spēkā); Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 12.12.2016. spriedums civillietā Nr. C12235314 (stājies likumīgā spēkā); Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 13.01.2017. spriedums civillietā Nr. C29682115 (stājies likumīgā spēkā); Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 20.12.2018. spriedums civillietā Nr. C29536117 (stājies likumīgā spēkā).

³³ Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 28.04.2016. spriedums civillietā Nr. C26105815 (stājies likumīgā spēkā); Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 15.06.2018. spriedums civillietā Nr. C32244717 (stājies likumīgā spēkā).

³⁴ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, pp. 618–620.

iestāšanās risku, proti, kaitējuma varbūtību reizinot ar sagaidāmajiem zaudējumiem, kas rastos no šāda negadījuma. Attiecīgi vairumā gadījumu piesardzības pasākumu mērķis ir risku mazināšana, nevis to izslēgšana.

2. Šajā ziņā reizēm tiesas uzliek tik lielu piesardzības pasākumu nastu, ka šis pienākums no zināmas rūpības ievērošanas kļūst drīzāk par pienākumu garantēt noteiktu rezultātu (t. i., ka kaitējums neradīsies vispār, kaitējuma risks izslēgts pilnībā). Minētajos gadījumos faktiski tiek piemērota stingrā atbildība, un tādi ir sastopami arī Latvijas tiesu praksē.
3. Autora ieskatā, faktiski piemērojot stingro atbildību gadījumos, kad šādu atbildības modeli tiešā veidā neparedz attiecināmās tiesību normas, tiesām būtu īpaši jāpamato, kāpēc juridiska nozīme nebūtu piešķirama iespējamā tiesību aizskārēja veiktajiem piesardzības pasākumiem. Citādi nepamatoti tiek radītas situācijas, kurās personai, lai izvairītos no civiltiesiskās atbildības, ir jāinvestē nesamērīgi lieli finanšu līdzekļi, lai nodrošinātu konkrētu rezultātu – kaitējuma iestāšanās riska pilnīgu izslēgšanu.
4. Var būt situācijas, kad konkrētie piesardzības pasākumi ir efektīvi un pietiekami, tomēr kādā brīdī vēlāk kļūst pieejami vēl efektīvāki pasākumi. Autora ieskatā, šādās situācijās būtu jāizšķir divi gadījumi: 1) ja efektīvāka piesardzības pasākuma veikšanas pienākums tiek noteikts ar tiesību normu, atbildība būtu piemērojama (ja vien jaunās normas aizsardzības mērķi ietilpst pasargāt cietušo no šāda veida kaitējuma); 2) ja efektīvāka piesardzības pasākuma veikšanas pienākums nav noteikts ar tiesību normu, jāvērtē, vai iepretim konkrētajam kaitējuma iestāšanās riskam saprātīga persona būtu veikusi efektīvākus piesardzības pasākumus (citiem vārdiem, šeit būtu jāanalizē saprātīgas personas tests). Līdz ar to nešaubīgi būtu jāņem vērā arī, piemēram, apstākļi, cik finansiāli apgrūtināošs ir jaunais piesardzības pasākums, salīdzinot to ar līdz tam pieejamo piesardzības pasākumu.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūras avoti

1. Bussani M., Werro F. (eds.). *European Private Law. A Handbook*. Berne: Stämpfli Publishers Ltd, 2009.
2. Deakin S., Johnston A., Markesinis B. *Tort Law. Fifth edition*. Oxford: Clarendon Press, 2003.
3. Epstein R. A. *The Many Faces of Fault in Contract Law: Or How to Do Economics Right, without Really Trying*. *Michigan Law Review*, Vol. 107, No. 8, Symposium: Fault in American Contract Law, 2009.
4. Grueber E. *The Roman Law of damage to property. A commentary of the Title of the Digest Ad Legem Aquiliam (IX. 2) with an introduction to the study of the Corpus iuris civilis*. Oxford: Clarendon Press, 1886.
5. Kārklīņš J. Neuzmanības jēdziens saistību tiesībās. Grām.: *Latvijas Republikas Satversmei – 95. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017.

6. Kubilis J. Latvijas deliktu tiesību modernizācijas galvenie virzieni. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2016.
7. Petrovych K. B. Fault in tort law: moral justification and mathematical explication. 2018.
8. Van Dam C. European Tort Law. Second edition. Oxford: Oxford University Press, 2013.
9. Winiger B., Karner E., Oliphant K. (eds.). Digest of European Tort Law. Volume 3: Essential cases on Misconduct. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2018.
10. Кофанов Л. А. (отв. ред.). Дигесты Юстиниана. Перевод с латинского. Том II. 2-е издание, исправленное. Москва: Статут, 2008.

Tiesu prakse

11. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 29.02.2016. spriedums lietā Nr. SKC-37/2016.
12. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 18.06.2014. spriedums civillietā Nr. C30702312 (stājies likumīgā spēkā).
13. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 01.10.2014. spriedums civillietā Nr. C32334512 (stājies likumīgā spēkā).
14. Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 03.11.2015. spriedums civillietā Nr. C30667413 (stājies likumīgā spēkā).
15. Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 28.04.2016. spriedums civillietā Nr. C26105815 (stājies likumīgā spēkā).
16. Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 12.12.2016. spriedums civillietā Nr. C12235314 (stājies likumīgā spēkā).
17. Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 27.12.2016. spriedums civillietā Nr. C22030714 (stājies likumīgā spēkā).
18. Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 13.01.2017. spriedums civillietā Nr. C29682115 (stājies likumīgā spēkā).
19. Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 07.03.2017. spriedums civillietā Nr. C28304714 (stājies likumīgā spēkā).
20. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 01.11.2017. spriedums civillietā Nr. C27175312 (stājies likumīgā spēkā).
21. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 06.03.2018. spriedums civillietā Nr. C30424617 (stājies likumīgā spēkā).
22. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 15.06.2018. spriedums civillietā Nr. C32244717 (stājies likumīgā spēkā).
23. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 20.12.2018. spriedums civillietā Nr. C29536117 (stājies likumīgā spēkā).

Citi materiāli

24. Eiropas deliktu tiesību principi [Principles of European Tort Law]. Pieejams: <http://www.egt.org/PETLEnglish.html> [aplūkots 31.10.2021.].
25. Eiropas līgumtiesību principi [Principles of European Contract Law]. Pieejams: https://www.trans-lex.org/400200/_/pecl/#head_101 [aplūkots 31.10.2021.].